

Papp István*

A bankválságok szerepe a külföldi bankok terjeszkedésében¹

Az 1990-es években a külföldi bankok jelenléte látványosan növekedett világszerte, s különösen azokban az országokban volt dinamikus a terjeszkedésük, amelyek korábban nem képezték empirikus kutatások tárgyát. Tanulmányunk a világ 77 országában vizsgálta meg a külföldi bankok jelenlétét befolyásoló tényezőket. Empirikus eredményeink azt mutatják, hogy a külföldi bankok terjeszkedésében fontos szerepe van az adott országban eszközölt FDI nagyságának, valamint a helyi piaci lehetőségeknek. Elemzésünkben empirikusan teszteltünk egy új magyarázóváltozót (bankválság), amelynek bevezetésével kiterjesztettük a korábbi kutatások eredményeit, ugyanis számításaink arra engednek következtetni, hogy azokban az országokban, amelyekben előfordult bankválság a 90-es évtizedben, ott magasabb a külföldi bankok aránya a helyi bankszektorban. Éppen ezért, ennek az új magyarázóváltozónak az alkalmazását célszerű megfontolni minden olyan esetben, amikor a külföldi bankok terjeszkedésének okait vizsgáljuk.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: G21.

Kulcsszavak: külföldi bankok, bankválság.

Bevezetés

Az 1990-es években a külföldi bankok jelenléte látványosan növekedett világszerte, s érdekes módon éppen azokban az országokban volt a legszembetűnőbb a terjeszkedésük, amelyek korábban nem képezték empirikus kutatások tárgyát. A multinacionális bankok expanzióját vizsgáló eddigi kutatások zöme az amerikai bankok külföldi terjeszkedésére, illetve a külföldi bankok amerikai jelenlétére koncentrált. Ezen empirikus kutatások egyik legfontosabb konklúziója az, hogy a külföldi bankok terjeszkedésük során elsősorban a fejlett és prosperáló gazdaságokat részesítik előnyben.

Az utóbbi évek megfigyelései ugyanakkor azt mutatják, hogy a pénzügyi világméretű expanziójának legmarkánsabb jellemzője éppenséggel a külföldi bankok dinamikus terjeszkedése a feltörekvő piacokon. Azaz éppen ott bővült leginkább a külföldi bankok jelenléte, ahol számos ország szembesült pénzügyi, illetve bankrendszerbeli problémákkal. Ezek a megfigyelések azt sugallják, hogy a külföldi bankok, korábbi magatartá-

* A szerző doktorandusz a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi karán. E-mail: ishtvan.papp@gmail.com

¹ Jelen tanulmány az amerikai *Journal of Emerging Markets* folyóiratban megjelent „Do Banking Crises Attract Foreign Banks?” (2005, Spring, 42–50) című cikk átdolgozott magyar változata.

suktól eltérően, napjainkban már nem fordítanak hátat a gazdasági nehézségekkel szembeülő országoknak, hanem éppen ellenkezőleg, sokszor egy gazdasági megingás, vagy bankválság ad alkalmat az adott országban történő terjeszkedésre.

Tekintettel arra, hogy egy válság sújtotta országba történő belépés rengeteg veszélyt rejt magában, ezt kompenzálандó, az új piacoknak számos kedvező lehetőséget kell tartogatniuk a betelepülő külföldi bankok számára. Egy ilyen vissza nem térő alkalom lehet például az, hogy egy válság² következtében korábban elzárt piacok nyílhatnak meg a külföldi befektetők előtt. A külföldi bankoknak sokszor hosszú éveket kell várniuk arra, hogy bebocsátást nyerjenek egy adott országba, és megkezdhessék ott működésüket.

Az időtényezőn túl a külföldi terjeszkedési költségek jelentős mértékű csökkenése is egy potenciális előny, hiszen egy válság után (különösen akkor, ha egy súlyosabb bankválság valutaválsággal is párosul) a külföldiek kedvező áron juthatnak hozzá a nehéz helyzetbe került helyi bankokhoz. Tehát egy bankválság nemcsak veszélyeket rejteget, hanem új lehetőségeket is tartogat a terjeszkedő külföldi bankok számára.

Ugyanakkor a külföldi bankok betelepülése a fogadó országok szempontjából is számos előnnyel jár. Először is, a külföldi részvétel lerövidíti a helyi pénzügyi szektor helyreállításának idejét, illetve mérsékli annak terheit. Másodsor, a külföldi bankok (safe havens) jelenléte biztonságot ad a helyi betéteseknek, általuk mérsékelhető a megtakarítások külföldre menekítése (capital flight). Harmadsor, a külföldi bankok válság idején is tudnak hitelt nyújtani a hitelképes helyi vállalatoknak, mert a helyi bankokkal ellentétben a multinacionális bankok forrásgyűjtése diverzifikált, ők jóval több lábón állnak, mint helyi vetélytársaik, ezáltal jelenlétük enyhíti a hitelmegszorítások (credit crunch) hatását. Negyedszer, a betelepülő, valós (brick-and-mortar) fiókhálózattal rendelkező külföldi bankok sokkal erősebben kötődnek a helyi gazdasághoz, mint azok a külföldi pénzintézetek, amelyek csak határokon átnyúló nemzetközi hitelezéssel (cross-border lending) foglalkoznak. Ötödször, a betelepülő külföldi bankok korszerű vezetési módszereket és pénzügyi ismereteket is hoznak magukkal, valamint új banki termékeket és szolgáltatásokat honosítanak meg.

Az amerikai bankok ugyan részesei voltak az elmúlt évtizedben tapasztalt kiterjedt bankfelvásárlásoknak, de korántsem ők voltak a legaktívabbak ezen a téren. A latin-amerikai országokban³ a spanyol bankok jelenléte nőtt rendkívül dinamikusán (*Guillen és Tschöegl 2000*), míg Közép- és Kelet-Európában a német, a holland, a belga, az osztrák és az olasz bankok voltak igen aktívak (1. táblázat). Ázsiában pedig angol, német, holland és szingapúri bankok vásárolták fel az 1997-es válság következtében bajba került helyi pénzintézeteket.

A 90-es éveket megelőzően kevés, zömében amerikai bank volt jelen a latin-amerikai országokban. Az 1994-es ún. tequila válság (Tequila Crisis) következtében azonban egyre több külföldi bank vetette meg a lábát Mexikóban, az évtized második felében pedig már

² Az ázsiai valutaválság kirobbanása (1997) után számos, a válságban súlyosan érintett ország (pl. Thaiföld, Indonézia, Dél-Korea) engedélyezte a külföldi pénzintézetek erőteljesebb jelenlétét a helyi pénzügyi szektorban (lásd Lindgren és társai, 1999). A válságot megelőzően számos ázsiai ország korlátozta, némelyik pedig kifejezetten tiltotta a külföldi bankok betelepülését. Thaiföld a válságot megelőző mintegy 20 évben nem adott ki egyetlen új kereskedelmi banki működési engedélyt (banking licence) sem.

³ A latin-amerikai országok számos pénzügyi válságot éltek át történelmük során, de csak a tequila válság (1994) után kínálták fel a bajba jutott helyi bankokat külföldi befektetőknek. Korábban a kormányok időről-időre állami kezelésbe vették a csődbe jutott bankokat.

a környező országokban is rohamosan nőtt a külföldi pénzüintézetek jelenléte. Sok külföldi bank szerzett részesedést Közép- és Kelet-Európában is, amikor a csőd szélére került helyi bankokat privatizálták. Az elmúlt évtized végén az erőteljes külföldi terjeszkedés következtében a térség számos országában (pl. Lengyelország, Magyarország) a külföldiek 50% feletti részesedéssel rendelkeztek a helyi bankszektorban (2. táblázat).

A külföldi bankok térnyerése a latin-amerikai és a közép-európai országokban volt a leginkább szembetűnő az utóbbi években, de a világ más részein is érzékelhetően nőtt a jelenlétük. Az 1997-es ázsiai válságban érintett országokban is jól megfigyelhető a külföldi pénzüintézetek szerepének növekedése (Montgomery 2003).

Az amerikai bankok és az amerikai bankszektor nemzetköziesedésének folyamata számos korábbi tanulmány témáját képezte már, de azokról a nem-amerikai bankokról, amelyeknek a külföldi terjeszkedése csak az utóbbi években⁴ gyorsult fel, mindeztidáig nagyon kevés empirikus feldolgozás készült. A külföldi bankoknak az utóbbi években tapasztalható fokozódó térnyerésének a megértéséhez meg kell vizsgálnunk azokat az okokat, amelyek e globálisan megfigyelhető jelenség mögött rejlenek. Mindehhez egy átfogó, empirikus vizsgálat tűnik a leginkább célravezetőnek.

Kutatásunk több szempontból is eltér a korábbi empirikus tanulmányoktól. A leginkább nyilvánvaló különbség mindenekelőtt az, hogy az elemzésünkben használt adatbázis sokkal szélesebb merítésű, mint a korábbi kutatásoké, hiszen 77 fogadó országot (host country) és 23 küldő országot (home country) foglal magában.

Azzal, hogy egy sokkal szélesebb, átfogóbb keretbe helyezzük a külföldi bankok jelenlétének vizsgálatát, kiszélesítjük a korábbi empirikus vizsgálatok horizontját, amelyek döntő többsége eddig főként vagy egy adott ország (jellemzően az USA) bankjainak külföldi terjeszkedésének bemutatására, vagy pedig egy adott fogadó országba betelepülő külföldi bankok vizsgálatára szorítkozott.

Terrel (1979), Goldberg és Saunders (1980), Hultman és McGee (1990), valamint Thornton (1991; 1992) empirikus kutatásaik során egy adott ország bankjainak egy másik országba történő betelepülésének okait vizsgálták (single-host-country and single-home-country framework). Fielke (1977), Nigh és társai (1986), Goldberg és Johnson (1990), Sagari (1992), Sabi (1994), Arora (1995), Yamori (1999) és Buch (2000) empirikus tanulmányaikban egy adott ország bankjainak külföldi (azaz több fogadó országra kiterjedő) jelenlétét elemzik (single-home-county and multi-host-countries framework). Goldberg és Saunders (1981), Hultman és McGee (1989), Grosse és Goldberg (1991), Hondroyiannis és Papapetrou (1996), valamint Esperanca és Gulamhussen (2001) pedig azt kutatják, hogy miért lépnek be egy adott ország piacára a külföldi bankok (single-host-country and multi-home-countries framework). A bankok külföldi jelenlétét vizsgáló empirikus tanulmányokat az általuk alkalmazott elemzési horizont (keret) alapján az alábbi módon csoportosíthatjuk (3. táblázat).

⁴ A hazai piacokon tapasztalható egyre élesebb verseny következtében erodálódtak a kamatkülönbözetek, csökkent az elérhető nyereség stb., s ennek hatására sok bank döntött a külföldi terjeszkedés felvállalása mellett. Különösen az erős hazai versennyel szembesülő kis országok nagybankjai számára nem maradt más terjeszkedési alternatíva, mint a külföldi expanzió.

1. táblázat:

A külföldi bankok eszközállományának alakulása a feltörekvő országokban (1999)

	A bank összeszközállománya (milliárd \$)	Az adott bank eszközállománya a régióban (milliárd \$)	Az adott régió részesedése a bank összeszközállományából (%)
Latin-Amerika			
Banco Bilbao Vizcaya	164.3	35.3	21.5
Fleet Boston F.C.	190.7	27.3	14.3
Banco Santander Central Hispano	277.1	43.8	16.2
HSBC Holdings	475.5	16.7	3.5
Citigroup	668.6	26.1	3.9
Közép-Európa			
Erste Bank	60.7	15.0	24.7
KBC Bank	163.1	8.2	5.0
Bank Austria	139.7	7.2	5.1
ING Group	460.8	4.3	0.9

Forrás: *International Capital Markets (2000:178)*

2. táblázat:

A külföldi bankok részesedésének növekedése a feltörekvő gazdaságokban

	A bankok összeszközállománya (1994) (milliárd \$)	A külföldi bankok ^{a)} részesedése (%)	A bankok összeszközállománya (1999) (milliárd \$)	A külföldi bankok részesedése (%)
Latin-Amerika				
Argentína	73.2	17.9	157.0	48.6
Brazília	487.0	8.4	732.3	16.8
Mexikó	210.2	1.0	204.5	18.8
Venezuela	16.3	0.3	24.7	25.0
Közép-Európa				
Csehország	46.6	5.8	63.4	49.3
Magyarország	26.8	19.8	32.6	56.6
Lengyelország	39.4	2.1	91.1	52.8
Ázsia				
Dél-Korea	638.0	0.8	642.4	4.3
Malajzia	149.7	6.8	220.6	11.5
Thaiföld	192.8	0.5	198.8	5.6

a) Külföldi bankok alatt a külföldi többségi tulajdonban lévő bankokat értjük.

Forrás: *International Capital Markets (2000:153)*

3. táblázat:

A külföldi bankok terjeszkedését vizsgáló tanulmányok csoportosítása

Küldő ország Fogadó ország	Egyetlen ország	Több ország
Egyetlen ország	Terrel (1979), Goldberg és Saunders (1980), Poulsen (1986), Hultman és McGee (1990), Thornton (1991; 1992)	Goldberg és Saunders (1981), Hultman és McGee (1989), Grosse és Goldberg (1991), Ursacki és Vertinsky (1992), Hondroyiannis és Papapetrou (1996), Esperanca és Gulamhussen (2001)
Több ország	Fielke (1977), Nigh, Cho és Krishnan (1986), Goldberg és Johnson (1990), Sagari (1992), Sabi (1994), Arora (1995), Yamori (1998), Buch (2000)	Brealey és Kaplanis (1996)

Egy további lényeges szempont volt kutatásunk megtervezésénél az, hogy a rendelkezésre álló szakirodalom a bankok külföldi jelenlétének magyarázata során abból indult ki, hogy a külföldi bankok figyelme elsősorban a stabil és prosperáló gazdaságok felé irányul, a gazdasági problémákkal küszködő országokat pedig mellőzik (disprefer) a multinacionális bankok. Ezzel szemben az 1990-es években világszerte megfigyelhető a külföldi bankok térnyerése, s különösen azokban az országokban nőtt meg a befolyásuk, amelyek bankválságok szenvedő alanyai voltak. Ez a megfigyelés azt sugallja, hogy a külföldi bankok – a korábbi vélekedésekkel ellentétben – egyre inkább úgy tekintenek a fogadó országok gazdasági megingásaira, illetve válságaira, mint olyan lehetőségekre, amely kedvező alkalmat ad az expanzióra, azaz a betelepülésre vagy a korábbi jelenlét erősítésére.

Néhány tanulmány, pl. Goldberg és társai (2000), Barajas és társai (2000), bemutatt, illetve dokumentált már olyan eseteket, amikor egy-egy helyi válság nyomán a külföldi bankok jelenléte ugrásszerűen megnőtt, de mindeközéig nem történt meg a jelenség okainak átfogó elemzése.

Tanulmányunkban először vizsgáljuk meg empirikusan, hogy milyen tényezőkkel magyarázható a külföldi bankoknak az elmúlt években világszerte megfigyelhető térnyerése. Elemzésünket egy olyan átfogó keretben végezzük el, amely mind a fogadó, mind pedig a küldő országok tekintetében többszereplős (multi-host-country and multi-home-country framework). Vizsgálatunk során kiemelt figyelmet fordítunk annak tisztázására, hogy a bankválságok milyen szerepet játszanak a külföldi bankok terjeszkedésében.

A tanulmány további részeit a következőképpen tagoltuk: először röviden bemutatjuk, hogy miként változott meg a külföldi bankok jelenléte és tevékenysége Thaiföldön a valutaválság kirobbanása után, majd áttekintjük az eddigi szakirodalom legfontosabb megállapításait. Ezt követően megalkotjuk empirikus modellünket, majd bemutatjuk és értelmezzük empirikus vizsgálatunk eredményeit, végezetül pedig levonjuk következtéseinket.

A külföldi bankok jelenlétének erősödése Thaiföldön

Thaiföld példáján keresztül mutatjuk be, hogy miként befolyásolja egy bankválság a külföldi bankok jelenlétét a helyi bankszektorban. 1997 előtt 14 külföldi kereskedelmi bank

működött Thaiföldön, s mintegy 2-3%-kal részesedtek a kereskedelmi bankok összes esz-közállományából. A thaiföldi kormány a külföldi pénzüzetek tevékenységét erőteljesen szabályozta (tevékenységi korlátozások, fiókszám limit stb.), s így a külföldi bankoknak nem volt lehetőségük az erőteljesebb szerepvállalásra, expanzióra.

A pénzügyi hatóságok 1997. január elsején engedélyezték, hogy néhány, éveken át megvárakoztatott külföldi bank fiókot nyithat Thaiföldön. Ez a deregulációs intézkedés megnövelte ugyan a külföldi bankok számát (21), de a helyi gazdaságban betöltött szerepüket ez a fejlemény önmagában még nem változtatta meg érdemben, mert a többi, régebben Thaiföldön működő külföldi bankhoz hasonlóan az új belépők sem építhettek ki fiók-hálózatot, csupán egyetlen fiók nyitását engedélyezték számukra.

1997 májusában, nem sokkal az új bankok belépése után előbb valutaválság, majd pedig ennek nyomán bankválság sújtja Thaiföldet, aminek következtében számos hazai bank csődbe ment vagy a csőd szélére került. Ebben a helyzetben a kormány változtatott a külföldi bankokkal szemben tanúsított korábbi politikáján, s a hosszú éveken át tartó kategorikus tiltás után engedélyezte a külföldi pénzüzetek erőteljesebb részvételét a helyi bankrendszerben. A pénzügyi hatóságok szigorának enyhülése nyomán 4 külföldi bank tett szert többségi tulajdonra a csőd által fenyegetett helyi bankokban. A vásárlók között 1 holland, 1 angol és 2 szingapúri bankot találunk.

Az új belépők, illetve a bankfelvásárlások révén ugrásszerűen megnőtt a külföldi bankok piaci részesedése a thaiföldi bankszektorban, arányuk 1997 végén elérte a 20%-ot (1. ábra).

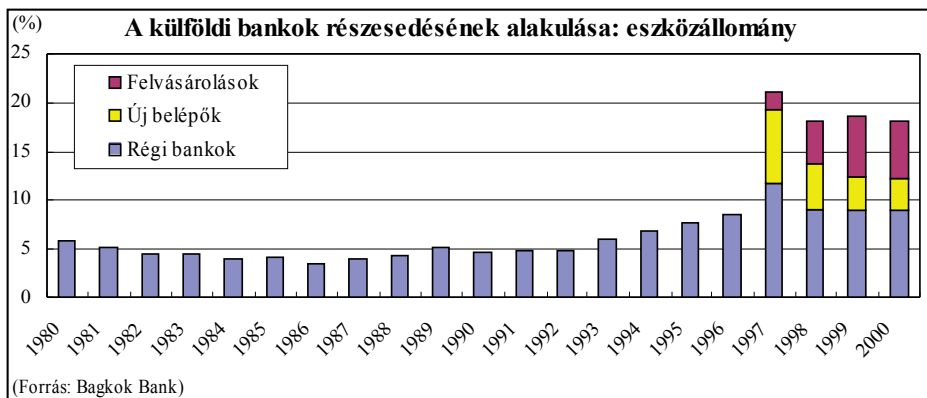
A 90-es évek első felében foganatosított liberalizációs intézkedések nyomán kissé emelkedett ugyan a külföldi bankok részesedése a hitelkihelyezések terén, de piaci részesedésük érdemileg nem változott, s e tekintetben is csak 1997 hozott egyértelmű változást. A változások mibenlétét elemezve megállapíthatjuk, hogy a válság nyomán a régebben jelenlévő külföldi bankok is növelni tudták piaci részesedésüket, tehát nemcsak az új belépők és a bankfelvásárlások (akvizíciók) eredményezték a külföldi bankok részesedésének emelkedését. A 3 tényező (komponens) együttesen azt eredményezte, hogy a külföldi bankok részesedése jelentősen (több mint 10%-kal) megnőtt a válság hatására⁵ (2. ábra).

A külföldi bankok részesedése a betétek piacán is meglehetősen alacsony volt 1997 előtt, a válság következtében azonban ezen a téren is ugrásszerűen megnőtt a szerepük. Ennek hátterében az áll, hogy sok betétes helyezte át megtakarításait a labilis helyi bankokból a biztonságosabbnak ítélt patinás külföldi pénzüzetekbe. Ezt jól szemlélteti a 3. ábra.

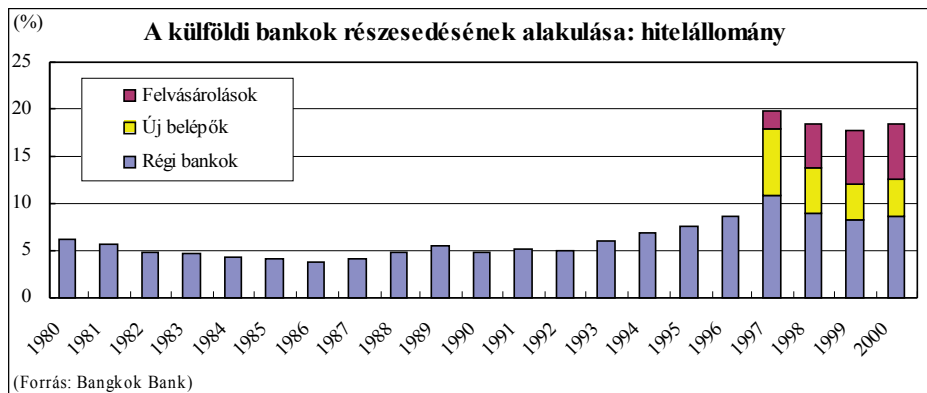
A betéteket illetően azonban nemcsak arról van szó, hogy a bankválság kirobbanása után a helyi bankok iránti bizalom megrendült, s a betétesek a magasabb reputációval rendelkező, több lábon álló külföldi bankokba (safe haven) helyezték át betéteiket (flight to quality), hanem arról is, hogy a külföldi bankok betétgyűjtő képessége jelentősen bővült azáltal, hogy a csődbe ment helyi bankok megvásárlása révén országos fiókhálózatra

⁵ 1998-ban és 1999-ben a külföldi bankok részesedése látszólag visszaesett. Ennek az volt az oka, hogy a külföldi bankok a helyi bankokhoz képest sokkal gyorsabban szabadultak meg kétes kinnlevőségeiktől, s ezáltal azok kikerültek a könyvelésükből. A bankszintű adatok azt mutatják, hogy a válság kirobbanása utáni évben (1998) mindegyik bank hitelkihelyezése visszaesett, de azt követően, 1999-ben és 2000-ben is, a helyi bankokat felvásárló ABN-AMRO Bank és Standard Chartered Bank is növelni tudta hitelpiaci részesedését.

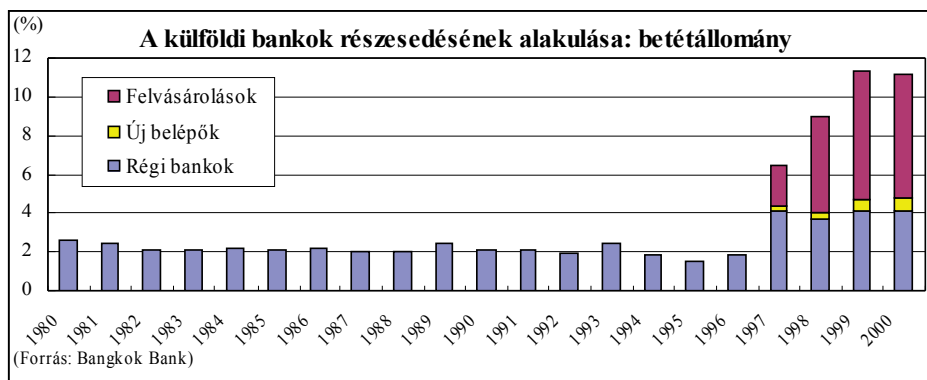
1. ábra:

2. ábra:

3. ábra:

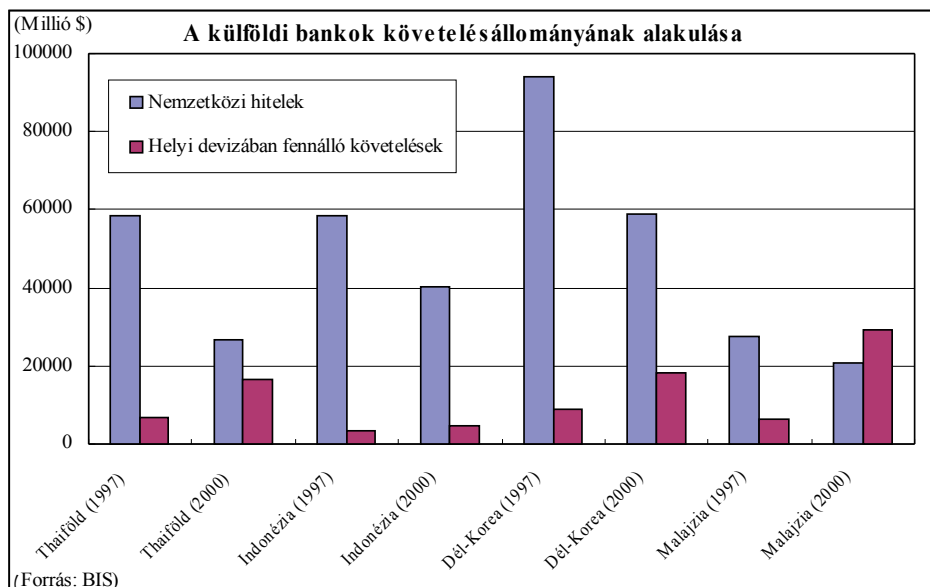

tettek szert⁶. A két fejlemény együttesen járult hozzá ahhoz, hogy a válság ellenére a megtakarítások túlnyomó része helyben, Thaiföldön maradt, azaz csak kevés betétet menekítettek külföldre.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a válság után jelentősen megnőtt a külföldi bankok szerepe a helyi a bankszektorban. A külföldi bankok nemcsak eszközállományukat növelték meg, hanem fiókhálózatuk bővítése révén jelentősen nőtt a súlyuk a hitelezésben és a betétgyűjtésben is.

Az eddigiekben azt mutattuk be, hogy miként változott meg a külföldi bankok helyi jelenléte (local presence) a thaiföldi bankszektorban. Ugyanakkor a külföldi bankoknak nem feltétlenül kell jelen lenniük az adott országban a hitelnyújtáshoz. A határokon átívelő nemzetközi hitelezéshez (cross-border lending) nincs szükség közvetlen helyi fizikai jelenlétre. Ám ha összehasonlítjuk, hogy miként alakult a válság után az érintett országokban a nemzetközi hitelek állománya, illetve a közvetlen jelenléttel rendelkező külföldi bankok által helyi fizetőeszközben nyújtott hitelek állománya, akkor egy nagyon fontos különbséget vehetünk észre (4. ábra).

4. ábra:

Nevezetesen azt, hogy a válság után a nemzetközi hitelek állománya gyorsan és nagymértékben csökkent, míg a külföldi bankok által helyi devizában nyújtott hitelek állománya mindegyik országban nőtt. Ez azt mutatja, hogy azok a külföldi bankok, amelyek közvet-

⁶ A helyi bankok felvásárlása révén a következőképpen alakult a külföldiek által felvásárolt bankok fiókhálózata 1998-ban: Bank of Asia 87 fiók, The DBS Thai Danu Bank 83 fiók. 1999-ben a Bank of Asia már 121 fiókkal, a The DBS Thai Danu Bank pedig 95 fiókkal rendelkezett. 1999-ben tovább bővült a külföldiek által felvásárolt bankok köre, a Standard Chartered Nakornthon Bank ekkor 67 fiókkal, a UOB Radanasin Bank pedig 68 fiókkal rendelkezett. A fiókhálózat ilyen mértékű bővülése azért is fontos, mert 1997-et megelőzően a külföldi bankok többsége csak 1 fiókot tarthatott fenn Thaiföldön.

len jelenléttel rendelkeznek a helyi bankszektorokban, elkötelezettebbek az adott gazdaságok iránt, mint a helyi fizikai jelenléttel nem rendelkező külföldi pénzintézetek.

Továbbá, míg a külföldi bankok által végzett nemzetközi hitelezés csak pénzeszközök áramlásával jár, addig a közvetlen helyi jelenléttel rendelkező külföldi bankok nemcsak forrásokat hoznak a helyi gazdaságba, hanem új technológiát, korszerű pénzügyi és kockázatkezelési ismereteket stb. is. Ez utóbbiak nemcsak elkötelezettebbek a helyi gazdaság iránt, hanem szerepvállalásuk is sokoldalúbb, jóval több szálon kötődnek a helyi gazdaság szereplőihöz.

Szakirodalmi áttekintés

Számos tanulmány (4. táblázat) tárgyát képezte már annak vizsgálata, hogy milyen tényezők befolyásolják a külföldi bankok terjeszkedését, illetve miért létesítenek a bankok külföldön is fiókokat. A rendelkezésre álló szakirodalom azonban döntően az amerikai bankok külföldi terjeszkedésének bemutatására korlátozódik. Fielke (1977), Nigh és társai (1986), Sabi (1988), valamint Goldberg és Johnson (1990) is arra a megállapításra jutnak kutatásaik során, hogy az amerikai közvetlen külföldi tőkebefektetések (FDI) alakulása az adott fogadó országban korrelál az amerikai bankok jelenlétével. A szerzők ezt azzal magyarázzák, hogy a külföldre települt amerikai vállalatok kiszolgálása (follow your customer) fontos szempont a bankok terjeszkedési stratégiájában.

Goldberg és Saunders (1980) tanulmánya az amerikai bankok nagy-britanniai jelenlétét vizsgálja, s arra a következtetésre jut, hogy az amerikai export volumenének növekedése egybeesik az amerikai bankok angliai jelenlétének növekedésével. Hultman és McGee (1989; 1990), Grosse és Goldberg (1991), valamint Esperanca és Gulamhussen (2001) empirikus kutatásai pedig arra keresik a választ, hogy mivel magyarázható a külföldi bankok jelenléte az Amerikai Egyesült Államokban. Tanulmányaikban arra a következtetésre jutnak, hogy az Egyesült Államokban eszközölt FDI nagysága, a külkereskedelmi forgalom volumenének alakulása és a küldő ország bankszektorának mérete pozitívan korrelál a külföldi bankok amerikai jelenlétével.

A fentebb említett empirikus tanulmányok jelentősége mindenekelőtt abban rejlik, hogy rámutattak a gazdasági kapcsolatok (FDI, külkereskedelem) intenzitásának fontosságára a bankok külföldi terjeszkedésének magyarázatában.

Az amerikai bankok külföldi jelenlétéről (1976-82) szóló tanulmányukban Nigh és társai (1986) felvetik ugyan a helyi piacok fontosságát (local market opportunity), de ezen magyarázó tényező szerepét a szerzők nem találták szignifikánsnak a 30 fogadó országra kiterjedő vizsgálatukban. Ugyanakkor a későbbi tanulmányok, mind az amerikai bankok (Goldberg és Johnson 1990), mind pedig a nem-amerikai bankok (Yamori 1998, Buch 2000) vonatkozásában arra a megállapításra jutnak, hogy a helyi piaci lehetőségek szignifikáns tényezők a multinacionális bankok külföldi telephelyválasztásában.

Buch (2000) tanulmányában a német bankok expanzióját vizsgálja, s arra a következtetésre jut, hogy a német bankok külföldi aktivitása pozitívan és szignifikánsan korrelál a helyi üzleti lehetőségek (local market opportunity) nagyságával, valamint a német cégek és a nemzetközi pénzügyi központok jelenlétével.

A fenti áttekintésből egyértelműen kitűnik, hogy a bankok külföldi terjeszkedését elemző empirikus tanulmányok döntő többsége az amerikai bankokra, illetve az Egyesült Államokban tevékenykedő külföldi bankok jelenlétének vizsgálatára koncentrál.

Tekintettel azonban arra a fejleményre, hogy az utóbbi években a nem-amerikai bankok külföldi jelenléte egyre erőteljesebb, meg kell vizsgálnunk, hogy a korábbi tanulmányok eredményei mennyire relevánsak, illetve milyen mértékig használhatók fel a külföldi bankok expanziójában megfigyelhető legújabb fejlemények vizsgálata során. Ez azért is különösen fontos, mert az elmúlt években a külföldi bankok terjeszkedésének egyik jól kivehető jellegzetessége éppen a válság sújtotta országokban történő dinamikus expanzió volt.

A multinacionális bankok jelenlétének világszerte megfigyelhető növekedése ellenére a szakirodalomban még mindig sok kérdés tisztázatlan a tekintetben, hogy milyen tényezők vonzzák a bankokat egy adott fogadó országba.

Hipotézisek

A bankok külföldi terjeszkedését elemző tanulmányok kihangsúlyozzák a gazdasági kapcsolatok fontosságát a magyarázó tényezők vizsgálata során. Számos tanulmány említi a meghatározó tényezők között a vonzó helyi üzleti lehetőségeket, illetve nemzetközi pénzügyi központok jelenlétét az adott fogadó országban. Mindezek ellenére mindeddig nem született magyarázat arra, hogy miként értelmezhető a külföldi bankok utóbbi években világszerte tapasztalható dinamikus terjeszkedése. Éppen ezért empirikus elemzésünkben arra teszünk kísérletet, hogy feltárjuk a külföldi bankok fokozódó térnyerésének okait. Vizsgálatunk során külön figyelmet szentelünk annak tisztázására, hogy a bankválságok nyomán emelkedik-e a külföldi bankok aránya a válság sújtotta országokban.

Ha egy vállalat külföldön is üzemel, akkor külföldi tevékenysége során is szüksége van banki szolgáltatásokra. Éppen ezért a szakirodalomban általános az a magyarázat, hogy az azonos országból származó cégek (termelő vállalatok stb.) és bankok külföldi jelenléte között pozitív korrelációs kapcsolatot van. Tekintettel arra, hogy a bankok nem szokták kiadni (másokkal megosztani) az ügyfeleikről felhalmozott adatokat, az ilyen információknak nincs piaca. Éppen az adatok bizalmas jellegére való tekintettel követik a bankok (fontosabb) ügyfeleiket külföldre is (*Kindleberger 1983*). Ezt a hipotézist számos tanulmány tesztelte már korábban, pl. Fielke (1977), Nigh és társai (1986), Goldberg és Johnson (1990), Grosse és Goldberg (1991), Yamori (1998), valamint Buch (2000), s empirikus vizsgálataik eredménye igazolta a pozitív korrelációs kapcsolat meglétét.

Tekintettel arra, hogy a korábbi tanulmányoktól eltérően a mi empirikus vizsgálatunk mind a küldő országok (home countries), mind pedig a fogadó országok (host countries) tekintetében többszereplős (multi-host-country and multi-home-country framework), első hipotézisünket a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

Első hipotézis: Minél több külföldi ügyfél található egy adott országban, annál intenzívebb külföldi banki jelenlétére számíthatunk az adott fogadó országban.

A külföldi ügyfelek jelenlétét az adott országban eszközölt FDI állományának nagyságával mérjük⁷. A fogadó országok közötti méretbeli különbségeket (size effect), vagy

⁷ Tekintettel arra, hogy az FDI állományának nagyságára vonatkozó adatok tartalmazzák a pénzügyi szektorba befektetett tőkét is, ezért a külföldi bankok tőkebefektetéseivel korrigált FDI adatok felhasználása lenne kívánatos. Számos ország esetében azonban ez az adat nem elérhető, vagy nem kellően pontos, mert a statisztikai kiadványok az FDI szektoronkénti bontásakor a biztosítási és a pénzügyi szektort együttesen kezelik. Részben ez az oka annak is, hogy elemzésünkben nem a helyi bankszektorban befektetett külföldi tőke nagyságát használtuk függő változóként, azaz a külföldi bankok jelenlétének mérőszámaként.

4. táblázat:

A korábbi empirikus tanulmányok összegzése

Szerző	A vizsgálat tárgya (Terjeszkedő fél/ Fogadó piac)	Időszak	Adatok szintje	Függő változó	Magyarázó változók
Fielke (1977)	USA bankok/ Világ országai	1974	Ország	Eszközállomány	FDI, GNP, Külkereskedelem
Terrel (1979)	Japán bankok/ USA; USA bankok/ Japán	1972-1978	Ország	Hitelállomány	Külkereskedelem, Hitelállomány/Betétállomány
Goldberg és Saunders (1980)	USA bankok/ Nagy-Britannia	1961-1978	Ország	Betétállomány	Export, Árfolyam, Marzs, Szabályozók dummy
Nigh, Cho és Krishnan (1986)	USA bankok/ A világ 30 országa	1976-1982	Ország	Eszközállomány	FDI, PER, Helyi üzleti lehetőségek, Szabályozók dummy
Poulsen (1986)	Japán bankok/ USA	1972-1980	Ország	Hitelállomány	Külkereskedelem, Marzs
Hultman és McGee (1989)	Külföldi bankok/ USA; Japán bankok/ USA	1972-1980	Ország	Piaci részesedés	FDI, Árfolyam, PER, Szabályozók dummy
Hultman és McGee (1990)	Japán bankok/ USA	1974-1986	Ország	Piaci részesedés	FDI, Árfolyam, Szabályozók dummy
Goldberg és Johnson (1990)	USA bankok/ A világ 23 országa	1972-1985	Ország	Eszközállomány, Fiókszám	FDI, Külkereskedelem, GNP, Népeesség, Árfolyam, Betétállomány
Grosse és Goldberg (1991)	Külföldi bankok/ USA	1980-1988	Ország	Eszközállomány, Fiókszám	FDI, Külkereskedelem, Országkockázat, Távolság, Bankszektor mérete
Thornton (1991;1992)	Japán bankok/ Nagy-Britannia (London)	1975-1989	Ország	Eszközállomány	FDI, Árfolyam, Osztalék, Szabályozók dummy
Ursacki és Vertinsky (1992)	Külföldi bankok/ Japán, Korea	1967-1986	Bank	Hitelállomány és a belépés éve	FDI, Külkereskedelem, Távolság, Bankméret, Szabályozók dummy
Sagari (1992)	USA bankok/ A világ 21 országa	1977	Ország	FDI a bankszektorban	FDI, GNP, Szabályozók
Sabi (1994)	USA bankok/ 70 Fejlődő ország	1979	Ország	Terjeszkedés (0/1)	FDI, Külkereskedelem, GNP, Növekedési ütem, Országkockázat, Hitelállomány/ Betétállomány
Arora (1995)	Japán bankok/ EU	1976-1991	Ország	Fiókszám növekedése	FDI, Külkereskedelem, Árfolyam, PER, Szabályozók dummy
Brealey és Kaplanis (1996)	A világ 1000 legnagyobb bankja/ Világ országai	1992	Bank	Fiókszám	FDI, Export, Import, GDP, Nemzetközi pénzügyi centrum dummy
Hondroyiannis és Papapetrou (1996)	Külföldi bankok/ Görögország	1981-1992	Ország	Fiókszám, Eszközállomány	Külkereskedelem, Távolság, Országkockázat, Pénzpiac mérete
Yamori (1998)	Japán bankok/ A világ 44 országa	1951-1994	Ország	FDI a bankszektorban	FDI, GNP, M2/GNP, Országkockázat, Export, Import
Buch (2000)	Német bankok/ A világ 22 országa	1981-1998	Ország	FDI a bankszektorban	FDI, M2/GDP, Export, Távolság, Nemzetközi pénzügyi centrum dummy

másképpen fogalmazva az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva az FDI állományokat elosztottuk az adott fogadó országok GDP-jével.

A második hipotézisünk tulajdonképpen az első hipotézis kiegészítése, s azt feltételezi, hogy a bankok külföldön is részt vesznek ügyfelek külkereskedelmi szolgáltatások iránti igényeinek kielégítésében. Másképpen fogalmazva, egy külföldi ügyfél a saját országából származó banktól kaphatja a legkedvezőbb kereskedelmi (export-import) finanszírozási ajánlatot.

Azaz minél intenzívebb a kétoldalú kereskedelem a küldő és a fogadó ország között, annál erőteljesebb külföldi banki jelenlétre kell számítani az adott fogadó országban. Ezt a hipotézist is több empirikus kutatás tesztelte, pl. Goldberg és Saunders (1980), Goldberg és Johnson (1990), Grosse és Goldberg (1991), valamint Buch (2000), s az empirikus vizsgálatok igazolták a pozitív korrelációs kapcsolatot.

Második hipotézisünket a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

Második hipotézis: Minél nagyobb a fogadó ország külkereskedelmi forgalma (export + import), annál erőteljesebb külföldi banki jelenlétre számíthatunk az adott fogadó országban.

A külkereskedelmi forgalmat kétféle módon mérjük. Az első megközelítésben a fogadó ország teljes export és import forgalmának volumenét külkereskedelmi forgalomnak nevezzük, míg a második megközelítésben csak a fejlett országokkal (developed countries) folytatott exportot és importot értjük külkereskedelmi forgalom alatt. Erre a szűkebb értelmezésre azért van szükség, mert a külföldi bankok küldő országai elsősorban a fejlett országok (lásd a Függelékét). A fogadó országok pedig nemcsak a fejlett országokkal kereskednek, hanem a világ többi országával is. (Az FDI esetében nem volt szükség ehhez hasonló különbségtételre, mert a világ közvetlen külföldi befektetései döntő hányadát a fejlett országok valósítják meg.) A fogadó országok közötti méretbeli különbségeket (size effect), vagy másképpen fogalmazva az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva az éves külkereskedelmi forgalom volumenét elosztottuk az adott fogadó ország évi GDP-jével.

Harmadik hipotézisünkben azt a feltevést fogalmazzuk meg, hogy a külföldi bankok nemcsak a külföldi ügyfeleknek nyújtható szolgáltatásokat tartják szem előtt, hanem tekintetbe veszik a helyi üzleti lehetőségeket is terjeszkedésük során. Bár Nigh és társai (1986) tanulmányukban nem találták szignifikánsnak ezt a magyarázó tényezőt, az utóbbi években számos empirikus kutatás ismételtén tesztelte ezt a hipotézist, s Yamori (1998), valamint Buch (2000) vizsgálatai is pozitív korrelációs kapcsolatot találtak a külföldi bankok jelenléte és a helyi üzleti lehetőségek között. Meg kell itt jegyeznünk, hogy az utóbbi években a külföldi bankok már sokkal szabadabban működhetnek a fogadó országokban, mint a 70-es és 80-as években, amely időszak Nigh és társai (1986) vizsgálatának tárgyát képezte.

Harmadik hipotézis: Minél több helyi üzleti lehetőség van egy országban, annál magasabb külföldi banki jelenlétre számíthatunk az adott fogadó országban.

A helyi üzleti lehetőségek becslésére többféle módszert használhatunk. Először, Buch (2000) megközelítéséhez hasonlóan, a kamatkülönbségek (marzs) nagyságával (a belföldi hitelkamatok és a betétkamatok különbsége) mérjük a helyi üzleti lehetőségek vonzerejét, azaz azt feltételezzük, hogy a nagy a marzsok csábítólag hatnak a külföldi bankokra terjeszkedésük során.

Terrell (1979) egy másik módszert alkalmaz tanulmányában. Ő úgy érvel, hogy a hitelkondíciók feszsége vagy lazasága iránytűként szolgál a külföldi bankok számára expanziójuk során. A szoros (feszes) hitelkondíció, amelyet magas hitelállomány/betéttálo-

mány hányados jellemez, a külföldi bankokat belépésre ösztönzi, mert a helyi bankok nem tudják kiszolgálni a gazdasági szereplők hiteligényeit a rendelkezésre álló forrásokkal. A hitelállomány/betétállomány hányados egyúttal jelzi a hitelezési tevékenység profitabilitását is, azaz ha ez a mutató magas, akkor az adott fogadó ország kedvező helyi üzleti lehetőségekkel kecsegteti a betelepülő külföldi bankokat.

A negyedik hipotézisünkben azt a feltevést fogalmazzuk meg, hogy azok az országok, amelyek otthont adnak nemzetközi pénzügyi centrumoknak, a külföldi bankok intenzívebb jelenlétére számíthatnak. Buch (2000) a német bankok külföldi terjeszkedését elemző tanulmányában használja ezt a dummy (mesterséges vagy nulla-egy) változót (dummy variable), s arra a következtetésre jut, hogy azokban az országokban, ahol nemzetközi pénzügyi központ található, magasabb a német bankok jelenléte, azaz pozitív korrelációs kapcsolat van a két tényező között. Úgy véljük, hogy a nemzetközi pénzügyi centrumok nemcsak a német, hanem a többi külföldi bank számára is tartogatnak olyan előnyöket, amelyekért érdemes odatelepleniük.

Negyedik hipotézis: Azok az országok, amelyek nemzetközi pénzügyi centrumoknak adnak otthont, a külföldi bankok intenzívebb jelenlétére számíthatnak.

A nemzetközi pénzügyi központok jelenlétét a pénzügyi centrum dummy változóval kontrolláljuk. Ha a fogadó országban található nemzetközi pénzügyi központ, akkor a dummy változó értéke 1, ellenkező esetben pedig 0.

Az ötödik hipotézisünkben azt a feltevést fogalmazzuk meg, hogy azok az országok, amelyek az 1990-es években egy vagy több bankválságot éltek át, erőteljesebb külföldi banki jelenlétre számíthatnak az évtized végén, mint a többi fogadó ország. Több esettanulmány is rámutatott arra, hogy az utóbbi években számos kormány hívta segítségül a külföldi bankokat a helyi pénzügyi szektor újjáépítéséhez. Dolgozatunk egyik legfontosabb célja a bankválságok szerepének tisztázása a külföldi bankok terjeszkedésében. Éppen ezért egy új, a korábbi empirikus kutatások során még sohasem alkalmazott magyarázó változót vezetünk be, amelynek alkalmazásával választ kaphatunk arra, hogy a bankválságok miként hatnak a külföldi bankok jelenlétére. Ezzel az új változóval kontrolláljuk a fogadó országokban kialakult bankválságokat.

Demirgüç-Kunt és Detragiache (1998a) definiálja a bankválság fogalmát, s meghatározásukat alapul véve akkor beszélünk bankválságról, ha az alábbi körülmények közül legalább egy fennáll:

1. A kétes kinnlevőségek állománya eléri a bankszektor mérlegfőösszegének (eszközállományának) 10%-át.
2. A bankok megmentésére fordított összeg eléri a GDP 2%-át.
3. A banki problémák egy vagy több bank államosításához vezettek.
4. A betétesek megrohamoztak (bank run) egy vagy több bankot, illetve a kormány rendkívüli intézkedéseket foganatosított, pl. betétek befagyasztása, általános betétgarancia stb.

Ötödik hipotézis: Azok az országok, amelyek bankválságot éltek át az 1990-es években, erőteljesebb külföldi banki jelenlétre számíthatnak.

A fogadó országokban az elmúlt évtizedben kialakult bankválságokat a bankválság dummy változóval kontrolláljuk (5. táblázat). Ha az 1990-es években a fogadó ország élt át bankválságot, akkor a változó értéke 1, ellenkező esetben pedig 0. Ennek az új változónak a bevezetése lehetőséget ad arra, hogy empirikusan is megvizsgáljuk a bankválságok szerepét a külföldi bankok terjeszkedésében.

Empirikus elemzésünkben a külföldi bankok jelenlétét egy adott országban az általuk nyújtott hitelek volumenének arányával (share) mérjük, azaz a külföldi bankok helyi devizában fennálló követeléseit elosztjuk a fogadó ország belföldi hitelállományával. Ezt a mérőszámot többek között Peek és Rosengren (2000) használta a külföldi bankok latin-amerikai jelenlétének mérésére. E mérőszám alkalmazásával mi 77 országban becsljük meg a külföldi bankok jelenlétének mértékét (arányát) a 2000. év végén. A külföldi bankok arányát a mintában szereplő országokban az 5. táblázat tartalmazza.

A felhasznált adatok és a becslés módszertana

A fentebb bemutatott hipotézisek alapján a következő modellel írhatjuk le a külföldi bankok jelenlétét egy adott országban:

$$\text{Share}_j = a + b_1 \text{FDI}_j + b_2 \text{Trade}_j + c_1 \text{LMO1}_j + c_2 \text{LMO2}_j + d_1 \text{Center}_j + d_2 \text{Crisis}_j + \varepsilon_j \quad (1)$$

ahol

Share= A külföldi bankok helyi devizában fennálló követeléseit osztva a fogadó ország belföldi hitelállományával

FDI= A külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya osztva a fogadó ország GDP-jével FDI/GDP

Trade= A külkereskedelmi forgalom volumene (export + import) osztva a fogadó ország GDP-jével

LMO1= Helyi üzleti lehetőségek 1: Marzs = A hitel- és a betéti kamat különbözete az adott fogadó országban

LMO2= Helyi üzleti lehetőségek 2: A belföldi hitelállomány és a belföldi betétállomány hányadosa

Center= Dummy változó a nemzetközi pénzügyi központok jelenlétének kontrollálására (Ha a fogadó országban található nemzetközi pénzügyi központ, akkor a változó értéke 1, ellenkező esetben 0.)

Crisis= Dummy változó a bankválságok előfordulásának kontrollálására (Amennyiben az 1990-es években a fogadó országban volt bankválság, akkor a változó értéke 1, ellenkező esetben 0.)

A fenti modellel (Modell 1) kívül felállítunk még egy másik modellt is (Modell 2), amelynek segítségével azt vizsgáljuk, hogy a helyi pénzügyi szektorok fejlettségi színvonala (development level of the local financial sector) hogyan befolyásolja a külföldi bankok terjeszkedését. A helyi pénzügyi szektorok fejlettségi szintjét a szakirodalomban általánosan alkalmazott M2/GDP hányadossal mérjük.

$$\text{Share}_j = a + b_1 \text{FDI}_j + f_2 \text{Development level}_j + d_1 \text{Center}_j + d_2 \text{Crisis}_j + \varepsilon_j \quad (2)$$

5. táblázat:

A külföldi bankok aránya és a bankválságok előfordulása a mintában

Sorszám	Ország	A külföldi bankok aránya (%)	Bankválság dummy	Sorszám	Ország	A külföldi bankok aránya (%)	Bankválság dummy
1.	Argentína	0.24	1	40.	Paraguay	0.47	1
2.	Bahrein	0.35	0	41.	Peru	0.23	0
3.	Bolívia	0.12	0	42.	Fülöp-szigetek	0.13	1
4.	Brazília	0.28	1	43.	Lengyelország	0.44	1
5.	Chile	0.56	0	44.	Katar	0.09	0
6.	Kína	0.00	0	45.	Románia	0.15	0
7.	Kolumbia	0.23	0	46.	Oroszország	0.02	1
8.	Costa Rica	0.03	0	47.	Szaúd-Arábia	0.00	0
9.	Ciprus	0.01	0	48.	Szingapúr	0.44	0
10.	Csehország	0.52	1	49.	Dél-afrikai Köztársaság	0.04	0
11.	Dominikai Köztársaság	0.08	0	50.	Srí Lanka	0.07	1
12.	Ecuador	0.01	1	51.	Tajvan	0.03	1
13.	Egyiptom	0.03	1	52.	Thaiföld	0.13	1
14.	El Salvador	0.08	0	53.	Tunézia	0.03	0
15.	Észtország	0.05	1	54.	Törökország	0.03	1
16.	Guatemala	0.09	0	55.	Venezuela	0.66	1
17.	Haiti	0.09	0	56.	Jemen	0.17	0
18.	Honduras	0.03	0	57.	Zambia	0.11	0
19.	Hongkong	0.72	0	58.	Ausztrália	0.21	0
20.	Magyarország	0.32	1	59.	Ausztria	0.01	0
21.	India	0.07	1	60.	Belgium	0.04	0
22.	Indonézia	0.05	1	61.	Kanada	0.12	0
23.	Izrael	0.00	0	62.	Dánia	0.10	0
24.	Jamaica	0.81	1	63.	Finnország	0.06	1
25.	Jordánia	0.07	0	64.	Franciaország	0.06	1
26.	Korea	0.05	1	65.	Németország	0.03	0
27.	Libanon	0.05	0	66.	Görögország	0.08	0
28.	Litvánia	0.02	0	67.	Írország	0.11	0
29.	Malajzia	0.29	1	68.	Olaszország	0.04	1
30.	Málta	0.52	0	69.	Japán	0.03	1
31.	Mexikó	0.76	1	70.	Hollandia	0.11	0
32.	Marokkó	0.11	0	71.	Új-Zéland	0.30	1
33.	Nepál	0.01	1	72.	Norvégia	0.07	1
34.	Nicaragua	0.00	0	73.	Portugália	0.16	0
35.	Nigéria	0.06	1	74.	Spanyolország	0.05	0
36.	Omán	0.08	0	75.	Svédország	0.02	1
37.	Pakisztán	0.11	0	76.	Nagy-Britannia	0.19	0
38.	Panama	0.38	0	77.	USA	0.14	1
39.	Pápu Új-Guinea	0.04	1				

Empirikus vizsgálatunkban (cross-section least-squares regression analysis) 77⁸ fogadó ország adatait használtuk fel. Az FDI állományok adatainak forrása a World Investment Report volt, míg az export és az import adatok, a belföldi hitelkamatok és a betéti kamatok, a belföldi hitelállományok (domestic credit), valamint a GDP nagyságára vonatkozó adatok a Nemzetközi Pénzügyi Statisztikai Évkönyvből (International Financial Statistical Yearbook, IMF) származnak. Tajvanra vonatkozó adatainkat a Financial Statistics című kiadványból szereztük be, mert az IMF kiadványok nem tartalmazznak róla statisztikát arra való tekintettel, hogy Tajvan nem tagja a Nemzetközi Valuta Alapnak (IMF).

A függőváltozó (share) esetében az adatok forrása a Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements) által kiadott BIS Quarterly Review volt. Vizsgálatuk idején a BIS adatbázisa 23 küldő országról tartalmazott adatokat.

A fentebb említett adatbázisok felhasználásával empirikus elemzésünkben 23 ország bankjainak külföldi jelenlétét vizsgáltuk meg 77 országra kiterjedően a 2000. év végén (6. táblázat).

6. táblázat:

A változók statisztikai jellemzői

Változó	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
A külföldi bankok aránya (%)	0.162	0.193	0.000	0.809
Közvetlen külföldi befektetések (FDI)	0.383	0.420	0.012	2.891
Külkereskedelmi forgalom (Trade)	0.751	0.504	0.176	2.966
Kamatkülönbség (LMO1)	5.374	5.314	-5.142	34.478
Hitelállomány/ betétállomány (LMO2)	0.900	0.397	0.289	3.418
Nemzetközi pénzügyi központ dummy (Center)	0.091	0.289	0.000	1.000
Bankválság dummy (Crisis)	0.429	0.498	0.000	1.000
A pénzügyi szektor fejlettségi szintje (M2/GDP)	0.619	0.444	0.147	2.630

Empirikus eredmények

A becslés eredményeit a 7. táblázat tartalmazza. Elemzésünkben 2 modellt használtunk, s mindkét modell esetében felosztottuk a fogadó országokat fejlett országokra (developed countries) (20) és feltörekvő piacokra (emerging markets) (57) (lásd a Függelékét).

⁸ A vizsgálatunkban szereplő országok kiválasztásakor a Demigürc-Kunt és társai (1998b) tanulmányában szereplő országokat vettük alapul. Az elemzésünkhöz szükséges adatok összegyűjtése során azonban 3 országra (Botswana, Svájc és Luxemburg) nem találtunk adatokat, ezért ezeket az országokat ki kellett hagynunk a vizsgálatból.

7. táblázat:

Empirikus eredmények

Magyarázó változók		Modell 1		Modell 2	
		Összes ország	Feltörekvő piacok	Összes ország	Feltörekvő piacok
FDI	paraméter	0.167	0.179	0.176	0.148
	t érték	2.401**	2.106**	3.322***	2.101**
Külkereskedelmi forgalom	paraméter	-0.222	-0.051		
	t érték	-0.013	-0.739		
Kamatkülönbség	paraméter	0.005	0.003		
	t érték	1.181	0.576		
Hitelállomány/ betétállomány	paraméter	0.116	0.105		
	t érték	2.231**	1.685*		
Nemzetközi pénzügyi központ	paraméter	0.101	0.218	0.112	0.244
	t érték	1.387	1.713*	1.499	1.994*
Bankválság	paraméter	0.126	0.181	0.113	0.161
	t érték	3.034***	3.345***	2.691***	3.074***
Fejlettségi szint	paraméter			-0.038	-0.038
	t érték			-0.769	-0.684
Konstans	paraméter	-0.076	-0.046	0.067	0.072
	t érték	-1.261	-0.546	1.618	1.514
Megfigyelések száma		77	57	77	57
Korrigált R ²		0.24	0.27	0.20	0.26

*, **, *** szignifikáns 10%-os, 5%-os és 1%-os szint mellett.

Számításaink azt mutatják, hogy a külföldi bankok jelenléte és a külföldi közvetlen befektetések (FDI) állományának nagysága között minden esetben szignifikáns pozitív korrelációs kapcsolat van. Ez alapján kijelenthetjük, hogy az adott fogadó országban tevékenykedő külföldi vállalatok fontos tényezői a multinacionális bankok terjeszkedésének.

A korábbi kutatások pozitív kapcsolatot mutattak ki mind az amerikai vállalatok és az amerikai bankok (*Fielke 1977, Nigh és társai 1986, Goldberg és Johnson 1990*), mind a japán vállalatok és japán bankok (*Arora 1995, Yamori 1998*), mind pedig a német vállalatok és a német bankok jelenléte között (*Buch 2000*). Empirikus vizsgálatunk eredményei azt mutatják, hogy szignifikáns pozitív kapcsolat van a külföldi vállalatok és a külföldi bankok jelenléte között a vizsgált országokban. Tehát a külföldi (multinacionális) vállalatok jelenléte egy adott országban fontos iránytűként szolgál a külföldi (multinacionális) bankok számára expanziójuk során.

A külkereskedelem finanszírozását illetően, előzetes várakozásunkkal ellentétben, empirikus eredményeink azt mutatják, hogy ez a tényező nem szignifikáns a külföldi bankok jelenlétét illetően. Ez a megállapításunk ellentmondani látszik több korábbi empiri-

kus tanulmány eredményének, amelyek arra a következtetésre jutottak, hogy a külföldi bankok fontos szerepet játszanak a kétoldalú kereskedelem finanszírozásában.

Tekintettel arra, hogy vizsgálatunkban mind a fogadó, mind pedig a küldő országok tábora többszereplős, ezért célszerű tovább specifikálnunk a külkereskedelmi forgalom fogalmát. Első megközelítésünkben a fogadó ország teljes export és import forgalmának volumenét külkereskedelmi forgalomnak nevezzük, míg második megközelítésünkben csak a fejlett országokkal (developed countries) folytatott exportot és importot értjük külkereskedelmi forgalom alatt. Erre a szűkebb értelmezésre azért van szükség, mert a külföldi bankok küldő országai elsősorban a fejlett országok közül kerülnek ki. Tekintettel arra, hogy a fogadó országok nemcsak a fejlett országokkal kereskednek, hanem a világ többi országával is, ez az egyik lehetséges oka annak, hogy miért kaptunk a korábbi kutatásoktól eltérő eredményeket. Éppen ezért, a szűkebb értelmezést tükröző külkereskedelmi forgalom adataival⁹ is elvégeztük a számításainkat. Bár ekkor sem kaptunk szignifikáns eredményeket, új eredményeink már pozitív korrelációs kapcsolatot jeleztek a külkereskedelmi forgalom volumene és a külföldi bankok jelenléte között.

Az első modellünkben (Modell 1) kétféle módon mértük a helyi üzleti lehetőségek jelentőségét. A kamatmarzsot illetően számításaink pozitív korrelációs kapcsolatról tanúskodnak, de eredményeink nem szignifikánsak. A helyi üzleti lehetőségek fontosságának megragadására alkalmazott másik változó (hitelállomány/betétállomány hányados) esetében viszont szignifikáns pozitív korrelációs kapcsolatra következtetünk számításaink alapján. Eredményeink tükrében úgy fogalmazhatunk, hogy a kamatmarzsok önmagukban még nem, de a kedvező hitelpiaci lehetőségek már fontos motivációs tényezők a külföldi bankok terjeszkedésében.

Mindkét modellünk számításai szerint a nemzetközi pénzügyi centrumok jelenléte pozitívan befolyásolja a külföldi bankok expanzióját, de ez a pozitív korrelációs kapcsolat csak a feltörekvő piacok esetében szignifikáns. Tehát azokban a feltörekvő országokban, amelyekben nemzetközi pénzügyi központ található, a külföldi bankok aránya magasabb. Ugyanakkor a fejlett országok esetében egy nemzetközi pénzügyi központ jelenléte kevésbé fontos szempont a külföldi bankok betelepülésének szempontjából.

A bankválságok és a külföldi banki jelenlét kapcsolatát mi teszteltük empirikusan először modelljeinkben. Számításaink azt mutatják, hogy azokban az országokban, amelyekben a 90-es évek során bankválság alakult ki, erőteljesebb a külföldi bankok jelenléte, mint azokban az országokban, ahol nem fordult elő bankválság. Mindkét modell esetében hasonló következtetést vonhatunk le, s megállapításunk mindkét vizsgált országcsoportra érvényes.

Goldberg és társai (2000) a külföldi bankok latin-amerikai terjeszkedéséről szóló tanulmányukban megemlítik, hogy az utóbbi években a külföldi bankok a fogadó ország bankrendszerének megingásaiban már nem a távozásuk okát látják, hanem sokkal inkább úgy tekintenek ezekre a jelenségekre, mint olyan lehetőségekre, amelyek expanzióra adnak alkalmat. Tanulmányunkban empirikusan igazoltuk, hogy ez a fajta opportunista („alkalomleső”, haszonleső) viselkedés (opportunistic behavior) nem korlátozódik a spanyol bankok dél-amerikai expanziójára, hanem a többi külföldi bank terjeszkedése során is megfigyelhető az utóbbi években.

⁹ A fejlett országokkal folytatott külkereskedelmi forgalomra vonatkozó adatok a *Direction of Trade Statistics Quarterly* című kiadványból származnak.

Ugyanakkor empirikus eredményeink alapján arra következtetünk, hogy a feltörekvő piacokhoz tartozó fogadó országokban a bankválságok szerepe erősebb a külföldi bankok jelenlétének magyarázatában, mint a fejlett országok esetében. Ez a különbség megítélésünk szerint azzal magyarázható, hogy míg a külföldi bankok belépése a fejlett országok piacaira – a liberalizáció következtében – már évtizedekkel ezelőtt lehetővé vált, addig számos feltörekvő gazdaság esetében egészen az utóbbi évekig korlátozták a külföldi pénzügyintézetek belépését, illetve működését.

Az időfaktoron túl egy további tényező fontosságára is szeretnénk rámutatni. Amikor egy feltörekvő országban súlyos bankválság alakul ki, akkor sok esetben a hazai szereplők nem rendelkeznek kellő anyagi forrással, illetve helytálló szakmai elképzelésekkel a pénzügyi szektor helyreállítását illetően. A külföldi befektetők nemcsak a helyreállítás költségeit és annak idejét csökkentik, hanem korszerű pénzügyi, kockázat- és válságkezelési technikákat is meghonosítanak a fogadó országokban.

A második modellünkben (Modell 2) arra kerestünk választ, hogy a külföldi bankokat terjeszkedésük során miként befolyásolja a helyi pénzügyi szektorok fejlettségi szintje. Empirikus eredményeink azt mutatják, hogy a külföldi bankok terjeszkedését illetően a helyi piacok fejlettségi szintje nem szignifikáns tényezője az expanziós célország kiválasztásának. Azaz a külföldi bankok terjeszkedésük során nem a helyi pénzügyi szektor fejlettségi szintjét tartják szem előtt, hanem sokkal inkább az ott adódó üzleti lehetőségeket.

Következtetések

Elemzésünk legfontosabb következtetéseit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. Számítási eredményeink azt mutatják, hogy azokban a fogadó országokban, ahol magasabb a külföldi közvetlen tőkebefektetések (FDI) állománya, magasabb a külföldi bankok jelenléte is.
2. A bankok külföldi expanziója (jelenlétük növelése) során fontos szempont, hogy milyen helyi üzleti lehetőségeket találnak a fogadó országokban.
3. Azok a feltörekvő gazdaságok, amelyekben nemzetközi pénzügyi centrum is található, intenzívebb külföldi banki jelenlétre számíthatnak.
4. Empirikus eredményeink arra engednek következtetni, hogy azokban a fogadó országokban, amelyekben előfordult bankválság, magasabb a külföldi bankok aránya.
5. Nem találtuk ugyanakkor megalapozottnak azt a vélekedést, miszerint a külföldi bankok terjeszkedésük során előnyben részesítik a fejlettebb helyi pénzügyi szektorral rendelkező országokat.

Tanulmányunkkal több szempontból is hozzájárultunk az eddigi kutatások és empirikus vizsgálatok eredményeinek kiegészítéséhez. Vizsgálatunk során olyan átfogó megközelítést alkalmaztunk, ahol mind a fogadó országok, mind pedig a küldő országok tábo-

ra többszereplős (multi-host-country and multi-home-country framework), s ez lehetővé tette, hogy 23 ország bankjainak külföldi jelenlétét vizsgáljuk meg 77 országra¹⁰ kiterjedően. Egészen mostanáig csak egyetlen egy olyan empirikus tanulmány (*Brealey és Kaplanis 1996*) született, amely hasonlóan széleskörű megközelítést alkalmazott a külföldi bankok jelenlétének vizsgálata során. Ugyanakkor a világ 1000 legnagyobb bankjának külföldi terjeszkedését elemző tanulmány szerzői a bankok külföldi jelenlétét a külföldön található bankfiókok számával arányosítják, s ez a mutatószám sokkal kevésbé rugalmas és sokkal heterogénebb (a bankfiók lehet pusztán csak képviselői iroda vagy akár leánybank is), mint az a mérőszám (változó), amelyet mi alkalmaztunk.

Bár az általunk használt módszerrel konzisztensen és rugalmasan tudtuk közelíteni a külföldi bankok jelenlétét az adott országokban, sajnos ez a mutató sem mentes minden torzulástól^{11,12}. Az általunk alkalmazott módszer hiányossága, hogy nem tudjuk vele megragadni a külföldi bankok azon tevékenységét, amely a belföldi devizahitelezéssel kapcsolatos a fogadó országokban. Ennek az az oka, hogy a külföldi bankok jelenlétére vonatkozó adataink a BIS kiadványából származnak, s jelenleg a BIS adatállományának a külföldi bankok belföldi devizahitelezésére vonatkozó része nem nyilvános.

Ugyanakkor tekintettel arra, hogy a kereskedelmi hitelek többsége devizahitel, valószínűleg ez a torzítás magyarázza azt, hogy vizsgálatunk során miért nem találtunk a korábbi elemzésekhez hasonlóan szignifikáns pozitív korrelációs kapcsolatot a külkereskedelmi forgalom volumene és a külföldi bankok jelenléte között.

Összegzésképpen úgy fogalmazhatunk, hogy a bankválság (dummy) változó bevezetésével nemcsak a bankválságok szerepének tisztázásához járultunk hozzá, hanem empirikus vizsgálatunkkal kiterjesztettük a külföldi bankok expanziójával kapcsolatos eddigi magyarázatokat is. Empirikus eredményeink azt mutatják, hogy azokban az országokban, amelyekben előfordult bankválság, magasabb a külföldi bankok aránya a helyi bankszektorban. Éppen ezért ennek az új magyarázó tényezőnek az alkalmazását célszerű megfontolni minden olyan esetben, amikor a külföldi bankok terjeszkedésének okait vizsgáljuk.

¹⁰ Az általunk használt adatbázis minden olyan bankot tartalmaz a fogadó országokban, amely a 23 BIS jelentő ország (BIS reporting countries) valamelyikéből származik. Megítélésünk szerint ezzel az adatbázissal jól meg tudtuk ragadni a külföldi bankok jelenlétét a vizsgált országokban. A szakirodalomban több megközelítés létezik a külföldi bankok jelenlétének mérésére vonatkozóan, s éppen ezért, az alkalmazott módszertől függően, a külföldi bankok jelenlétét mutató mérőszámok eltérőek lehetnek. Az általunk alkalmazott megközelítés megítélésünk szerint konzisztens és kellően átfogó.

¹¹ Azokban a fogadó országokban, ahol a külföldi bankok devizahitelezése engedélyezett, és e tevékenységük jelentős, ott alulbecsüljük a külföldi bankok jelenlétét. Ahhoz, hogy minden országban pontos képet alkothassunk az ott megalapított külföldi bankokról, a belföldi bankok adataihoz hasonló részletességű adatbázis összeállítása lenne kívánatos.

¹² A BIS-nek nem jelentő országokból származó külföldi bankok értelemszerűen kimaradtak elemzésünkől. Ezen országok külföldi bankjainak nemzetközi súlya ugyan kicsi, de az utóbbi években ez a bankcsoport is egyre inkább részese a bankok nemzetköziesedési folyamatának. (Gondoljunk csak az OTP Bank dinamikus terjeszkedésére a környező országokban.) Ezen külföldi bankok expanziójának bemutatása azonban már egy következő empirikus elemzés tárgya lehet.

Függelék:

Küldő országok (BIS jelentő országok): Ausztria, Belgium, Kanada, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Hongkong, Írország, Olaszország, Japán, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Szingapúr, Spanyolország, Svédország, Svájc, Tajvan, Törökország, Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok

Fogadó Országok: Feltörekvő piacok: Argentína, Bahrein, Bolívia, Brazília, Chile, Kína, Kolumbia, Costa Rica, Ciprus, Csehország, Dominikai Köztársaság, Ecuador, Egyiptom, El Salvador, Észtország, Guatemala, Haiti, Honduras, Hongkong, Magyarország, India, Indonézia, Izrael, Jamaica, Jordánia, Dél-Korea, Libanon, Litvánia, Malajzia, Málta, Mexikó, Marokkó, Nepál, Nicaragua, Nigéria, Omán, Pakisztán, Panama, Pápua Új-Guinea, Paraguay, Peru, Fülöp-szigetek, Lengyelország, Katar, Románia, Oroszország, Szaúd-Arábia, Szingapúr, Dél-afrikai Köztársaság, Srí Lanka, Tajvan, Thaiföld, Tunézia, Törökország, Venezuela, Jemen, Zambia; **Fejlett országok:** Ausztrália, Ausztria, Belgium, Kanada, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Írország, Olaszország, Japán, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország, Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok

Hivatkozások

- Arora, D. (1995): *Japanese Financial Institutions in Europe*, North-Holland, Elsevier, Amsterdam
- Barajas, A., R. Steiner and N. Salazar (2000): *The Impact of Liberalization and Foreign Direct Investment in Colombia's Financial Sector*, Journal of Development Economics, 157–196.
- Brealey, R. A. and E. C. Kaplanis (1996): *The Determination of Foreign Banking Location*, Journal of International Money and Finance, 15. évf. április, 577–597.
- Buch, C. M. (2000): *Why Do Banks Go Abroad? – Evidence from German Data*, Journal of Financial Markets, Institutions, and Instruments, 9. évf. 1.sz. 33–67.
- Demirgüç-Kunt, A. and E. Detragiache (1998a): *The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries*, IMF Staff Papers
- Demirgüç-Kunt, A., R. Levine and Hong-Ghi Min (1998b): *Opening to Foreign Banks: Issues of Stability, Efficiency, and Growth*, In: The Implications of Globalization of World Financial Markets, The Bank of Korea, Szöul
- Esperanca, J.P. and M.A.Gulamhussen (2001): *(Re)Testing the 'Follow the Customer' Hypothesis in Multinational Bank Expansion*, Journal of Multinational Financial Management, 11. évf. 3. sz. 281–293.
- Fielce, N. S. (1977): *The Growth of United States Banking Abroad: An Analytical Survey*, Federal Reserve Bank of Boston, Key Issues in International Banking, október, 9–40.
- Goldberg, L., B. G. Dages and D. Kinney (2000): *Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentine*, NBER, Working Paper 7714
- Goldberg, L. G. and A. Saunders (1980): *The Causes of U.S. Bank Expansion Overseas: The Case of Great Britain*, Journal of Money, Credit and Banking 12. évf. 4. sz. 630–643.
- Goldberg, L. G. and A. Saunders (1981): *The Determinants of Foreign Banking Activity in the United States*, Journal of Banking and Finance, 5. évf. 1. sz. 17–32.
- Goldberg, L. G. and D. Johnson (1990): *The Determinants of US Banking Activity Abroad*, Journal of International Money and Finance, 9. évf. 2. sz. 123–137.
- Grosse, R. and L. G. Goldberg (1991): *Foreign Bank Activity in the United States: An Analysis by Country of Origin*, Journal of Banking and Finance, 15. évf. 1093–1112.
- Guillen, M. F. and A. E. Tschoegl (2000): *The Internationalization of Retail Banking: The Case of Spanish Banks in Latin America*, Transnational Corporations, 9. évf. December, 63–97.

- Hondroyiannis, G. and E. Papapetrou (1996): *International Banking Activity in Greece: The Recent Experience*, Journal of Economics and Business, 48. évf. 207–215.
- Hultman, Ch. W. and R. McGee (1989): *Factors Affecting the Foreign Banking Presence in the U.S.*, Journal of Banking and Finance, 13. évf. Július, 383–396.
- Hultman, Ch. W. and R. McGee (1990): *The Japanese Banking Presence in the United States and Its Regional Distribution*, Growth and Change, ősz, 69–79.
- International Capital Markets: Developments, Prospects, and Key Policy Issues* (2000): International Monetary Fund, Washington, D.C.
- Kindleberger, Ch. P. (1983): *International Banks as Leaders or Followers of International Business: An Historical Perspective*, Journal of Banking and Finance 7. évf. 4. sz. 583–595.
- Lindgren, Carl-Johan, Tomás J.T. Baliño, Charles Enoch, Anne-Marie Gulde, Marc Quintyn, and Leslie Teo (1999): *Financial Sector Crisis and Restructuring Lessons from Asia*, IMF, Occasional Paper No. 188.
- Montgomery, H. (2003): *The Role of Foreign Banks in Post-Crisis Asia: The Importance of Method of Entry*, ADB Institute, Research Paper Series, No. 51.
- Nigh, D., K. R. Cho and S. Krishnan (1986): *The Role of Location-Related Factors in U.S. Banking Involvement Abroad*, Journal of International Business Studies, ősz, 59–72.
- Peek, J. and E. S. Rosengren (2000): *Implications of the Globalization of the Banking Sector: The Latin American Experience*, New England Economic Review, szeptember/október, 45–62.
- Poulsen, A. (1986): *Japanese Bank Regulation and the Activities of U. S. Offices of Japanese Banks*, Journal of Money, Credit and Banking, 18. évf. 3. sz. 366–373.
- Sabi, M. (1988): *An Application of the Theory of Foreign Direct Investment to Multinational Banking in LDC*, Journal of International Business Studies, ősz, 433–447.
- Sabi, M. (1994): *Motivational Factors for the Establishment of U.S. Banks in Developing Countries*, Social and Economic Studies, 91–105.
- Sagari, S.B. (1992): *United States Foreign Direct Investment in the Banking Industry*, Transnational Corporations, december, 93–23.
- Terrel, H. (1979): *U.S. Banks and Japanese Banks in the United States: An Empirical Comparison*, Economic Review of Federal Reserve Bank of San Francisco, nyár, 18–30.
- Thornton, John (1991): *Concentration in World Banking, the Cost of Capital and Rise of the Japanese Banks*, British Review of Economic Issues, 13. évf. 30. sz. június, 57–76.
- Thornton, John (1992): *The Cost of Capital and the Multi-Nationalization of the Japanese Banking*, International Economic Journal, tél, 85–94.
- Ursacki, T. and I. Vertinsky (1992): *Choice of Entry Timing and Scale by Foreign Banks in Japan and Korea*, Journal of Banking and Finance, 16. évf. 405–421.
- Yamori, N. (1998): *A Note on the Location Choice of Multinational Banks: The Case of Japanese Financial Institutions*, Journal of Banking and Finance, 22. évf. 109–120.